

Kitap Tanıtımı: Jenny White, Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler. Çeviren: Fuat Güllüoınar, Coşkun Taştan İletişim Yayınları. 1. Baskı 2013.

Onur TÜRKÖLMEZ
Sakarya Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Araştırma Görevlisi
onurturkolmez@sakarya.edu.tr

Türkiye’de Müslümanlığın devlet ile ilişkisi devletin laik niteliği üzerinden bir çatışma bağlamıyla okunmaktadır. Bununla birlikte modern Türkiye’nin bir ulus devlet olmak niteliğiyle Müslümanlığın bu ulus devletteki görünümü ve dönüşümü üzerine yapılacak analizler de ufuk açıcı olacaktır. Jenny White’in çalışması, bizlere bu ufku sunması bakımından önem taşıyor.

White’in “Muslim Nationalism and New Turks” adıyla Princeton University Press tarafından İngilizce basılan kitabı İletişim yayınları tarafından 2013 yılında Türkçe’ye çevrildi. Kitapta yazar, İslam’ın Türkiye’de ulus bilincinin temel dayanaklarından biri olduğunu milliyetçiliğin son yıllardaki dönüşümünün İslam dininin milliyetçi yorumları üzerinden okunması gerektiğini vurgulamaktadır. Toplamda sekiz bölümden oluşan çalışmada, modern Türkiye’de İslam ve Müslümanlığın geçirdiği aşamaları takip eden bir tarih anlatısı verilerek günümüzde yükselişe geçtiği savunulan Müslüman Milliyetçiliği’ne doğru bir bağlantı kurulmak istenmiştir.

Jenny White, modern Türkiye’yi üç evrede ele almaktadır. Buna göre: Birinci Cumhuriyet TBMM’nin kurulduğu 1920’den 27 Mayıs darbesinin yapıldığı 1960 yılına, İkinci Cumhuriyet 1960’dan 12 Eylül Darbesine ve Üçüncü Cumhuriyet 1980’den günümüze gelen aralıkları kapsamaktadır. Yazar metindeki anlatımlardan anlaşıldığı kadarıyla bu evreler arasında tamamen bir kopuş olduğu ve iki evre arasında benzerliklerin kalmadığı kanısındadır. Buna göre üçüncü cumhuriyeti şekillendiren gelişmeler 12 Eylül Darbesi’nin yarattığı siyasal ve toplumsal ortam, Anavatan Partisi’nin 1983’de iktidara gelmesiyle uygulanan dünyaya açılım politikaları, bu bağlamda Turgut Özal’ın yükselişi ve cumhurbaşkanı olması ve İslamcı partilerin daha önceki dönemlerde gösteremedikleri başarıları göstererek iktidar ortağı haline gelmeleri biçiminde sıralanmıştır.

Son yıllarda, yukarıda sayılan gelişmelerin de etkisiyle, Kemalist milliyetçilik projesinin zayıfladığını savunan White’a göre, bu durum milliyetçiliği tamamen ortadan kaldırmamış, Müslüman kimliğini ırkın önüne koyan heterodoks bir milliyetçilik biçimini yükseltmiştir. Yazar bu durumun ortaya çıkışının bir anlamda kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Zira erken cumhuriyet döneminde Kemalizm’in millet anlayışı Müslümanları -zımnen de olsa- Türk kimliğinin temel unsuru olarak kabul etmişti. Ancak Kemalistlere göre İslam, bir toplumu bölen fakat tamamen yok edilemeyecek tehlikeli bir unsurdu. Bu nedenle daima kontrol altında tutulması gerekmekteydi. Kemalizm’in laik milliyetçiliği İslam’ın kontrol altında tutulması ve bir devlet ortodoksisi yaratılmasına hizmet edecek şekilde formüle edildi. Diyanet İşleri Başkanlığı sadece dini kontrol altında tutmuyor, aynı zamanda, bireylere inancın ve ibadetin temel esaslarını ve makbul şekillerini öğrettiği ölçüde meşruiyet kazanıyordu.

Kemalistler, imparatorluğun farklı bölgelerinden göç eden Müslümanları erken cumhuriyetin milli topluluğunun potansiyel üyesi olarak kabul ettiler. Gayrimüslimler ise bu milli topluluğa dahil olma istekliliklerine bile bakılmadan yabancı olarak tanımlandı ve dışlandı. White burada Kemalizm’in Türk tanımının Müslüman kitle üzerinden inşa edildiğini vurgulamaktadır. Bu

inşa süreci içinde üç cumhuriyet evresinde Müslüman kitle devlet tarafından sınırları çizilen Türklük tanımını giderek kendi Müslüman kimlikleriyle yeniden üretmişlerdir.

Yazar, üçüncü cumhuriyetin neslinin bütün kavramları ikinci ve birinci cumhuriyette anlaşılardan farklı algıladıklarını buna da dünya sisteminde meydana gelen gelişmelerle yukarıda sayılan iç politik gelişmelerin sebep olduğunu savunmaktadır. Üçüncü cumhuriyette İslam statükoya meydan okumanın bir yolu olmaktan çıkmış, 12 Eylül sonrasında kentli ve modern ortamında dini ve milli kimliğin ifade biçimlerinden biri haline gelmiştir. Yani White'ın üçüncü cumhuriyetiyle ikinci cumhuriyeti arasında bir bağ yoktur, ya da çok zayıftır.

Bu dönüşümde yazara göre Adalet ve Kalkınma Partisi ile İslami cemaatlerin payı büyüktür. Parti ve cemaatler üçüncü cumhuriyetin genç nesline ekonomik bakımdan başarılı olmanın imkanlarını vadetmektedir. Bu bakımdan İslam dini, bu ağlar aracılığıyla gençlerin hayatında bir anlam halesi yaratmaktadır.

Yazarın Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarlarını da milliyetçilik açısından ele aldığı ve özgün tespitler yaptığı görülmektedir. Bugüne kadar son on yılda iktidarın milliyetçilik ile ilişkisi genelde dış politika ve Osmanlıcılık söylemi üzerinden ele alınmıştır. White'ın kendisi de bu söylemlere yer vermekle birlikte içeriden ve kitabın yazıldığı dönem açısından önemli açılımlar getirmektedir. O'na göre Adalet ve Kalkınma Partisi ve onun destekçileri Türklüğün tutucu (ırk ve kana dayalı olmayan) bir tanımını devreye sokmuşlardır. Bu tanımda Türk olmanın temel yapıtaşı Müslüman olmaya endekslenmiştir. Ayrıca bu -yeni- milliyetçilik, doğrudan yayılcı olmasa da ülke sınırlarını Osmanlı'nın başarılı devirlerindeki sınırlara doğru esnetmeye istekli bir Türkiye idealine sahiptir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nde İslam, yazara göre sistemi değiştirerek yerine şeriatı getirmeye yönelik ideolojik bir pozisyonu değil, politikacıların işlerinde etik duyarlılık göstermelerini sağlayan bir kişilik özelliğini ifade eder.

Türkiye'yi İslami referanslı bir siyasal partinin uzun süreli iktidarına götüren üçüncü cumhuriyet dönemi White'a göre laikler ve Müslümanlar arasında açık ve şiddetli bir savaşa denk gelmiştir. Ancak kitapta da yer verilen alan araştırmasının sonuçlarına göre hem laikler hem de metinde "bilinçli" olarak tarif edilen Müslümanlar, Türk olmanın Müslüman olmak anlamına geldiğini ve İslam'ın en iyi biçiminin Türk İslam'ı olduğunda hemfikirdir.

Müslüman Milliyetçiliği azınlık ve birey hakları karşısında Kemalizm'e göre daha duyarlı bir konumda olmakla birlikte Türklerin üstünlüğü fikrinde Kemalizm'le buluşmaktadır. Ancak burada da Türklüğü Kemalistlerin yaptığı gibi bir ırk ve kan birliği olarak değil, Sünni İslam'ın sufiliğe yakın yorumlarına mensup olmak olarak görmektedir. Bu türden bir ulus tanımlamasını laik ulusun çözülmesine dayandığı belirtilmekte ve İsrail'dekine benzer bir görünüm sergileme ihtimali taşıdığı iddia edilmektedir.

Sonuç bölümünde kitabın yazıldığı dönemde gündemde olan Gezi Parkı protestolarına ilişkin yazarın yorumlarına yer verilmiştir. White'a göre protestolar boyunca her iki tarafta ne kadar "Türk" olduklarını vurgulamak için bayrağı simgesel olarak birbirlerine karşı kullanmışlardır. Bu bakımdan Gezi Parkı protestoları, yazar açısından İslam ve sekülerizmin karşı karşıya geldiği bir olay değildir. Eylemlerin temel saikinin mevcut geleneği tamamen yok etmek değil, tıpkı Müslüman Milliyetçilerin yaptığı gibi kendi iç değerleriyle bağdaştırarak yeniden üretmek olduğunu iddia etmektedir.

Türkiye'de milliyetçilik ve din konusu orta vadede Kürt sorunu, Alevi Sorunu ve İslam'ın siyasal ve toplumsal hayattaki konumu tartışmaları bağlamında ilişkisel açıdan tartışılacak başlıklardan biridir. Jenny White'ın kitabı bu bakımdan temel tarihsel arkaplanı ve kavramsal çerçeveyi ortaya koyan özgün ve önemli çalışmalardan biri olmuştur.